

УДК 327(73)(4+5)"18/19" + 94(73)"18/19"

DOI <https://doi.org/10.12958/3083-7030-2025-1-122-128>

Набока Олександр Вікторович,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та археології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
snaboka9@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1678-9475>

Воронін Віктор Миколайович,

доктор історичних наук,
професор кафедри історії та археології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
hinst.lnu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1467-9865>

Михальський Ігор Сергійович,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії та археології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
csaf8385@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1027-596X>

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ США НА РУБЕЖІ НОВОГО ТА НОВІТНЬОГО ЧАСУ. ВІД ДАЛЕКОГО СХОДУ ДО ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Сучасний стан міжнародних відносин характеризується насамперед глибинною кризою міжнародного порядку, встановленого після закінчення «холодної війни». У 1991 р., унаслідок стратегічної перемоги США над СРСР та розпадом «соціалістичного табору», світ розвивався відповідно американського бачення. Водночас т. зв. однополярний міжнародний устрій не можна розглядати в контексті класичного домінування однієї з наддержав, яка здобула перемогу. Геостратегічне глобальне бачення Вашингтона формувалося під впливом не лінійної імперської ідеології, а комплексного геополітичного світогляду, головними характерними ознаками якого є:

- вільна комерція без будь яких протекціоністських перепон, тісно переплетена з вільним рухом трудових, фінансових, технологічних ресурсів;
- глобальна система запобігання військовим конфліктам; колективна відповідальність проти агресії;
- боротьба за вільну реалізацію на глобальному рівні ідей громадянської свободи та прозорості судової системи, зокрема, зважаючи на те міркування, що вищезначене є необхідною умовою вільного руху капіталів та інновацій (Ikenberry, 2011, с. 131).

Звичайно, постбіполярна система міжнародних відносин була заснована на переважальному впливі США, які отримали унікальні можливості для реалізації своїх геополітичних та економічних інтересів як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Водночас ідея створення глобальної системи економічних відносин стала можливістю значної кількості країн, чие господарче зростання раніше було обмежено ізолюваністю, зумовленою включенням до соціалістичного табору. Особливі великі дивіденди від глобалізації отримала колишня «серцевина» СРСР – Росія як постачальник енергоресурсів. Отже, однополярний порядок становив набір універсальних правил глобального співіснування, виконання яких давало змогу підтримувати достатньо високий рівень економічного розвитку та життєвого рівня.

Відзначимо, що формування вищезгаданого підходу було досить тривалий період, коли США поступово активізувало свою регіональну та глобальну політику, відходячи від традиційної зосередженості на внутрішніх процесах. Першим регіоном, де «відточувалися» перші зовнішньополітичні принципи, була Східна Азія, проникнення до якої Вашингтон почав здійснювати в 30–40-х рр. XIX ст., коли влада США була поширена на західне – тихоокеанське узбережжя. Попереду лежав «великий океан», за яким розташовувалися багаті східні країни, перспектива торгівлі з якими бентежила думки схильних до комерції американців (Coclanis, 2005).

Із 1940-х рр. спочатку американські кораблі, переважно торговельні, а згодом і військові, почали з'являтися поблизу берегів східноазійських держав, насамперед Цинської імперії та Японії. Також в орбіті американських інтересів опинилася гряда тихоокеанських островів – Рюкю, Бонін, Тайвань (Формоза), а також корейська держава Чосон (Hunt, 1987, с. 74).

«Ізолюваність» більшості з вищезгаданих країн змушувала американську владу вдаватися до військово-політичних акцій, спрямованих на їх «відкриття». Ці операції здійснювалися під гаслами підтримання комерційних інтересів, вільного поширення християнської релігії та захисту життів і гідності західних моряків, які зазнали корабельних аварій поблизу від берегів негостинних східноазійських країн (Hunt, 1987, с. 144).

Військово-політичні акції проходили насамперед у формі демонстрації військово-морської переваги над застарілою середньовічною армією країн регіону (Scully, 2001, с. 172). Найбільш успішною ця тактика була реалізована відносно сьогунської Японії в 1853–1854 рр., коли командувачу американської військово-морської ескадри, комодору М. Перрі вдалося настільки нажахати сьогунський уряд, що він без жодного супротиву уклав із США Каганавський договір (Perry, 1856, с. 275).

Але ця тактика спрацьовувала далеко не в усіх випадках. У 60–70-х рр. XIX ст. американцям не вдалося добитися вирішального успіху під час військових експедицій на острів Тайвань (1867) та Кореї (1871). Попри те що у перших сутичках, морській піхоті США вдалося розсіяти місцеві військові формування, вони вперто чинили супротив, незважаючи на втрати. Це змусило керівників походів дійти висновків, що «відкриття» цих територій вимагає забагато ресурсів та потенційних людських втрат, тож вони відступилися. Не в останню чергу це було зумовлено Громадянською війною в США (1861–1865 рр.), яка змусила Вашингтон відмовитися від планів масштабного військово-морського проникнення в регіон (Dennett, 1922, с. 311).

Цим було зумовлено і послаблення позицій США в Японії, які в 60-х рр. XIX ст. Після важливого успіху Перрі, Вашингтон не зміг закріпити переважальний вплив у «країні вранішнього сонця» та поступово втрачав лідерство перед Великою Британією, Францією та іншими західними державами.

Неспроможність Білого Дому проводити класичну колоніальну політику, спираючись на військову силу та дипломатичний тиск, змусило його очільників вдатися до нової стратегії, первинна апробація якої відбувалася в 60–80-х рр. XIX ст. Так, у першій половині 60-х рр. XIX ст. в Японії окремі аристократичні роди-«даймьо» з клану Сацумо збройним шляхом виступили проти іноземного проникнення. Врешті, суперечності настільки загострилися, що

виникла необхідність провести військову акцію відплати. Проте в Білому домі розуміли, що власних ресурсів для такої експедиції явно не вистачить. Це змусило державного секретаря Вільяма С'юарда в жовтні 1863 р. виступити з ініціативою організації спільного з іншими великими державами військового походу проти Сацумо заради інтересів комерції в Японії (Набока, 2016, с. 202).

У травні 1864 р. з ініціативи США було сформовано міжнародну коаліцію американських, англійських, французьких та голландських сил, які врешті-решт, розгромили сили непокірних даймьо. Відзначимо, що напередодні походу учасники експедиції уклали угоду, у якій були викладені принципи їхніх дій. Вона налічувала 5 пунктів:

- нейтралізація ворожих сил;
- спільна боротьба заради захисту встановлених правил торгівлі з Японією;
- захист «відкритих» японських портів від будь-яких нападів;
- відсутність територіальних претензій до Японії;
- невтручання у внутрішню політику японського уряду (Набока, 2016, с. 204).

Так, уперше було сформовано принципи, які в майбутньому, вже в новітні часи, були покладені в основу системи колективної безпеки як одного з головних функцій таких організацій, як Ліга Націй та ООН, головними ініціаторами якого були США (Heraclides & Dialla, 2015, с. 272).

Якщо ж говорити про нові часи, то США виступали принциповим прихильником військових акцій інших великих держав, які, на думку Вашингтона, сприяли захисту принципів «вільної комерції». Зокрема, Білий дім підтримав каральні походи японської влади на острів Тайвань у 1874 р. та японське насильницьке «відкриття» корейської держави Чосон у 1876 р. США були також учасниками розгрому антизахідних повстань у Цинській імперії тайпінів (1850–1864) та іхетуанів (1899–1900) (Bradley, 2009, с. 211).

Рубіж XIX та XX ст. знаменувався становленням ще одного важливого складника американського бачення міжнародної політики. Посідаючи, як відомо, перше місце за рівнем економічного розвитку, США, спираючись на цю перевагу, виступили з ініціативою ліквідувати всі комерційні перепони у вигляді протекціоністських, колоніальних перепон на шляху до рівного розповсюдження товарів, капіталів та праці. Першою країною, де відбулася апробація цієї політики, стала Цинська імперія, з якою ще 28 липня 1868 р. Вашингтон уклав договір С'юарда – Бурлінгейма, який принципово відрізнявся від попередньо укладеної нерівноправної Вансяської угоди від 3 липня 1844 р. Цей документ був підписаний з одного боку – державним секретарем США та колишнім американським представником у Китаї Ансоном Бурлінгеймом, який на той час обіймав посаду посла Пекіна у Вашингтоні. Угода вважається першим прецедентом «рівноправної дипломатії» зі східною країною, коли велика держава визнавала Цинську імперію не лише як колоніальний додаток та джерело реалізації комерційних інтересів. Вашингтон визнавав територіальну цілісність Китаю, декларативно відмовлявся від втручання у внутрішні справи цинського двору, відкривав для китайських іммігрантів американський ринок праці, а головне – встановлювалися рівноправні торговельні відносини (Schrecker, 2010, с. 28).

«Продовженням» китайської стратегії Вашингтона можна вважати Доктрину Хея («Open Door Policy»), названу, як відомо, на честь державного секретаря Джона Хея. Переконалий, що ліквідація «зон впливу» в Цинській імперії дасть змогу виграти всім учасникам розподілу «китайського пирога», він звернувся до англійського, французького, російського, японського та німецького урядів з призовом ліквідувати всі перепони в торгівлі із Цинською імперією (Cohen, 2010, с. 311).

Доктрина Хея стала першим реальним, загалом успішним утіленням американської стратегії в міжнародну політику. Європейські «оглядини» цього курсу відбуваються вже в перші роки

новітнього часу. У 1918 р., як відомо, внаслідок Першої світової війни (1914–1918) США стали державою, які отримувала одну з найбільшої кількості політичних, економічних та геополітичних дивідендів. Вигідне ставище учасника «великої трійки» дало змогу американському президенту В. Вільсону виступити з амбітною програмою перетворення світового порядку, яка вже була відточена в попередні роки у Східній Азії. Його «14 пунктів» стали фактичним продовженням реалізації стратегії поваги до суверенітету народів (пункт про право на самовизначення) та свободи мореплавства та торгівлі. Виступаючи за створення Ліги Націй, очільник Білого Дому мав намір створити ефективні механізми реалізації принципів колективної безпеки (Williams, 1959, с. 132).

Значення «14 пунктів» по-різному оцінюють представники американської історіографії. Звучать різні за своїм характером оцінки – від ідеалістичного пієтету до нищівної критики. Зокрема, апологетом вільсоніанства був історик Т. Бейлі, який у праці «Дипломатична історія американського народу» відзначав, що «чотирнадцять пунктів були найшляхетнішою програмою миру, яку будь-коли було запропоновано зраненому світові» (Bailey, 1980, с. 579).

Свою чергою, американський історик Ч. Бірд, досить критично оцінював «ідеалізм» Вільсона, вважаючи його ширмою для прикриття реалізації американських економічних інтересів (Beard, 1934, с. 129).

Критицизм до ідеалізму Вільсона висловлював і відомий американський дипломат Г. Кісінджер, який стверджував: «14 пунктів Вільсона були радше баченням нового міжнародного порядку, ніж реальною програмою миру. Він прагнув замінити баланс сил на «спільноту сил», але не врахував того, що міжнародний порядок будується не деклараціями, а узгодженням конфліктних інтересів» (Kissinger, 1994, с. 248).

Загалом же, американські історики сходяться на тому, що вільсоніанство стало класичним продовженням тихоокеанської стратегії США, яка почала оформлюватися у XIX ст. Про це, зокрема, пише провідний науковець У. Вільямс у роботі «Трагедія американської дипломатії». Загалом, критично оцінюючи діяльність очільника Білого Дому в процесі формування міжнародного порядку після Першої світової війни, науковець відзначав, що «14 пунктів Вільсона були не радикальним розривом із минулою американською дипломатією, а скоріше продовженням більш давнього курсу, спрямованого на забезпечення відкритих ринків й американських економічних інтересів за кордоном, особливо тих, що розвивалися на Далекому Сході наприкінці XIX ст.» (Williams, 1959, с. 117).

Вільямс визначав принципи самовизначення націй та свободу комерції і судноплавства такими, що формувалися в процесі реалізації американських економічних інтересів у Східній Азії. Він критично зазначав, що «риторика самовизначення і свободи морів використовувалась як маска, щоб виправдати бажання Америки зберегти та розширити свою комерційну імперію, як це було в її попередніх авантюрах в Азії» (Williams, 1959, с. 120).

Отже, становлення регіональної та глобальної стратегії Сполучених Штатів у другій половині XIX – на початку XX ст. стало визначальним етапом у формуванні світового порядку на перетині нового та новітнього часу. Американська політика, базована на принципах вільної комерції, підтримці відкритих ринків і колективній безпеці, не лише забезпечила захист національних інтересів, а й заклала основи для глобального лідерства США у XX ст. Взаємодія з регіональними акторами на Далекому Сході і в Західній Європі демонструє системну еволюцію американської дипломатії у створенні, на думку політичної еліти США, стабільної та взаємовигідної системи міжнародних відносин. Аналіз цього періоду допомагає зрозуміти ключові механізми, які сприяли переходу США від регіональної сили у Східній Азії до провідного гравця на світовій арені, а також віддзеркалює безперервність та еволюцію їхньої зовнішньої політики в подальші десятиліття. Ці аспекти розглядатимуться в наступних наукових статтях.

Список використаної літератури

1. Набока О. В. Політика США у Східній Азії в 30–70-х рр. XIX ст. Ужгород – Старобільськ : Гражда, 2016. 284 с.
2. Appleman W. *The Tragedy of American Diplomacy*. 2nd ed. New York : W. W. Norton, 1972. 384 p.
3. Bailey, T. A. *A Diplomatic History of the American People*. 10th ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1980. 868 p.
4. Beard Ch. *The Idea of National Interest: An Analytical Study in American Foreign Policy*. New York : Macmillan, 1934. 320 p.
5. Bradley J. *The Imperial Cruise: A Secret History of Empire and War*. New York : Little, Brown and Company, 2009. 400 p.
6. Coclanis P. A. *Pacific Overtures*. *The Journal of Early American Life*. January, 2005. Issue 5.2. URL: <https://commonplace.online/article/pacific-overtures/>
7. Cohen W. *America's Response to China: A History of Sino-American Relations*. New York: Columbia University Press, 2010. 326 p.
8. Dennett T. *Americans in Eastern Asia: A Critical Study of the Policy of the United States with Reference to China, Japan, and Korea in the 19th Century*. New York : The Macmillan Company, 1922. 725 p.
9. Heraclides A., Dialla A. *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century: Setting the Precedent*. Manchester: Manchester University Press, 2015. 272 p. DOI: <https://doi.org/10.7228/manchester/9780719089909.001.0001>
10. Hunt M. *Ideology and U.S. Foreign Policy*. New Haven: Yale University Press, 1987. 330 p.
11. Ikenberry G. J. *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton : University Press, 2011. 392 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt7rjt2>
12. Kissinger H. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 1994. 881 p.
13. Perry M. C. *Narrative of the Expedition of an American Squadron to the China Seas and Japan: Performed in the Years 1852, 1853, and 1854, under the Command of Commodore M. C. Perry, United States Navy*. Washington : A.O.P. Nicholson, Printer, 1856. Part III. 568 p. DOI: <https://doi.org/10.5962/bhl.title.49726>
14. Schrecker Jh. *For the Equality of Men – For the Equality of Nations: Anson Burlingame and China's First Embassy to the United States, 1868*. *Journal of American–East Asian Relations*. 2010. Vol. 17, no. 1. pp. 9–34. DOI: <https://doi.org/10.1163/187656110X523717>
15. Scully E. *Bargaining with the State from Afar: American Citizenship in Treaty Port China, 1844–1942*. New York : Columbia University Press, 2001. 304 p. DOI: <https://doi.org/10.7312/scul12108>
16. Williams W. *The Tragedy of American Diplomacy*. New York : W. W. Norton & Company, 1959. 320 p.

References

1. Naboka, O. V. (2017). *Polityka SSHA u Shkhidnij Azii v 30–70-kh rr. XIX st.* [U.S. Policy in East Asia in the 1830s–1870s]. Uzhhorod – Starobilsk: Grazhda [in Ukrainian].
2. Appleman, W. (1972). *The tragedy of American diplomacy* (2nd ed.). New York: W. W. Norton.
3. Bailey, T. A. (1980). *A diplomatic history of the American people* (10th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
4. Beard, Ch. (1934). *The idea of national interest: An analytical study in American foreign policy*. New York: Macmillan.
5. Bradley, J. (2009). *The imperial cruise: A secret history of empire and war*. New York: Little, Brown and Company.

6. Coclanis, P. A. (2005). Pacific overtures. *The Journal of Early American Life*, 5.2. Retrieved from <https://commonplace.online/article/pacific-overtures/>
7. Cohen, W. (2010). *America's response to China: A history of Sino-American relations*. New York: Columbia University Press.
8. Dennett, T. (1922). *Americans in Eastern Asia: A critical study of the policy of the United States with reference to China, Japan, and Korea in the 19th century*. New York: The Macmillan Company.
9. Heraclides, A., & Dialla, A. (2015). *Humanitarian intervention in the long nineteenth century: Setting the precedent*. Manchester: Manchester University Press. DOI: <https://doi.org/10.7228/manchester/9780719089909.001.0001>
10. Hunt, M. (1987). *Ideology and U.S. foreign policy*. New Haven: Yale University Press.
11. Ikenberry, G. J. (2011). *Liberal leviathan: The origins, crisis, and transformation of the American world order*. Princeton: Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt7rjt2>
12. Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster.
13. Perry, M. C. (1856). *Narrative of the expedition of an American squadron to the China seas and Japan: Performed in the years 1852, 1853, and 1854, under the command of Commodore M. C. Perry, United States Navy*. Washington: A.O.P. Nicholson, Printer. Part III. DOI: <https://doi.org/10.5962/bhl.title.49726>
14. Schrecker, J. (2010). For the equality of men – For the equality of nations: Anson Burlingame and China's first embassy to the United States, 1868. *Journal of American–East Asian Relations*, 17(1), 9–34. DOI: <https://doi.org/10.1163/187656110X523717>
15. Scully, E. (2001). *Bargaining with the state from afar: American citizenship in treaty port China, 1844–1942*. New York: Columbia University Press. DOI: <https://doi.org/10.7312/scul12108>
16. Williams, W. (1959). *The tragedy of American diplomacy*. New York: W. W. Norton & Company.

Набока О. В., Воронін В. М., Михальський І. С. Формування регіональної та глобальної стратегії США на рубежі нового та новітнього часу. Від Далекого Сходу до Західної Європи

У статті проаналізовано формування регіональної та глобальної стратегії США на рубежі нового й новітнього часу, акцентуючи на ключових для Вашингтона регіонах – від Далекого Сходу до Західної Європи. Визначено, що після розпаду СРСР США здобули унікальні можливості для просування власних геополітичних і економічних інтересів на світовій арені, формуючи однополярний міжнародний порядок. Водночас американська стратегія базувалася не на класичному імперіалізмі, а на комплексному геополітичному світогляді, який передбачав вільну торгівлю, колективну безпеку та просування ідей свободи і прозорості.

Перші кроки у формуванні такого підходу здійснювалися в Східній Азії, де США вели активну політику відкриття регіону для торгівлі і впливу, застосовуючи як дипломатичні, так і військові засоби. Важливим етапом стало укладення рівноправних договорів із Китаєм та просування «Доктрини Хейя», що заклали основи американської стратегії відкритих ринків і збереження територіальної цілісності інших держав.

Перша світова війна та 14 пунктів Вільсона продовжили цей курс, намагаючись створити новий міжнародний порядок на принципах колективної безпеки та самовизначення народів. Незважаючи на критику ідеалізму Вільсона, його політика є логічним продовженням давніх американських стратегічних інтересів, спрямованих на забезпечення вільної торгівлі й поширення впливу, особливо у важливих регіонах світу.

Так, стратегія США на рубежі нового й новітнього часу була багатогранною, поєднуючи в собі економічні, військові та ідеологічні компоненти, що дало змогу Америці закріпити своє лідерство в міжнародній системі.

Ключові слова: США, Далекий Схід, Цинська імперія, Чосон, «14 пунктів» Вільсона.

Naboka O. V., Voronin V. M., Mykhalskyi I. S. Formation of the US regional and global strategy at the turn of the modern and contemporary eras: from the far East to Western Europe

This article analyzes the formation of the United States' regional and global strategy at the turn of the modern and contemporary eras, focusing on key regions for Washington – from the Far East to Western Europe. It is established that following the collapse of the USSR, the US gained unique opportunities to advance its geopolitical and economic interests on the world stage, shaping a unipolar international order. At the same time, the American strategy was based not on classical imperialism but on a comprehensive geopolitical worldview emphasizing free trade, collective security, and the promotion of ideas of freedom and transparency.

The initial steps in developing this approach were taken in East Asia, where the US actively pursued policies to open the region for trade and influence, using both diplomatic and military means. A significant milestone was the conclusion of equal treaties with China and the promotion of the “Open Door Policy”, which laid the foundation for the American strategy of open markets and the preservation of other states' territorial integrity.

World War I and Wilson's Fourteen Points continued this course, aiming to establish a new international order based on collective security and national self-determination. Despite criticism of Wilson's idealism, his policies represent a logical continuation of longstanding American strategic interests aimed at ensuring free trade and expanding influence, particularly in vital global regions.

Thus, the US strategy at the turn of the modern and contemporary eras was multifaceted, combining economic, military, and ideological components that enabled America to consolidate its leadership in the international system.

Key words: United States, Far East, Qing Empire, Choson, Wilson's Fourteen Points.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 11.06.2025 р.

Прийнято до друку 29.08.2025 р.

Опубліковано: 06.10.2025 р.